

Eleven hagyomány

Kosztolányi Dezsőné Harnos Ilona

(1885. február 21. Budapest – 1967. december 5. Budapest)

*Te meghalsz, kedves, s nem tudod, ki voltál,
álarcod magadra szorítod,
s nem tudja senki, hogy voltál titok,
hogy voltál nékem ismeretlen oltár.*

(Kosztolányi Dezső: Kedves)

Kosztolányi Dezsőnével mint alkotóval nem foglalkozott túl sokat az irodalomtörténet; sem személye, sem művei nem tűntek önmagukban eléggé érdekesnek egy alaposabb vizsgálódás számára. Figurájára és írásaira nagyrészt úgy tekintettek, mint eszközre, forrásra Kosztolányi alaposabb megismeréséhez. Ez részben szükségszerű, és az általános írófeleség-pozíció túl kézenfekvő alapot nyújt ehhez Kosztolányi Dezsőné férjéről írott életrajza is, de a vele készült interjúk és a róla szóló írások is Kosztolányi köré épülnek. Annak dacára, hogy a harmincas évektől rendszeresen írt, fordított, mégsem számít igazán irodalmi személyiségnek, noha publikált novellái két íróéletrajza és háború utáni naplókötete arról tanúskodik, hogy íráskészsége kifejezetten erős volt. Ezért tartom nagyon lényegesnek, és remélem, hogy Borgos Anna gondozásában a budapesti Noran kiadó által életre keltett *Burokban születtem* (memoár, novellák, portrék, 2003) és a *Tüzes cipőben* (2004), talán hozzájárulhat ahhoz, hogy Harnos Ilona a saját jogán is részesüljön az olvasó és a kritika figyelmében, magyarán ne maradjon továbbra is a körön kívül. A *Tüzes cipőben* egyébként úgy egészében mint részleteiben is, döbbenetes erejű dráma, kitűnő naplóregény, egyike a leghitelesebb korrajzoknak. Írója, fiával hol vidéken, hol a fővárosban bujkálva vészelte át a német megszállást, Budapest ostromát majd a nyilas terrort, miközben minden borzalom ellenére is volt lelkiereje naplót vezetni.

Harnos (Schlesinger) Ilona 1885. február 21-én született, Schlesinger Vilmos fakereskedő és Schneller Matild gyermekeként. Személyiségének alakulása szempontjából meghatározónak érzi a testvérsorban elfoglalt pozícióját: tizenegy gyerek közül ő a nyolcadik. A viszonylag jómódú zsidó polgári család az apa halála után elszegényedésnek indul. Anyja dohánytözsdét nyit, Ilonát kiveszi a gimnáziumból és varrni taníttatja. Ő azonban titokban felkeresi Császár Imrét, a Nemzeti Színház színészét, a Színművészeti Akadémia tanárát, hogy hallgassa meg. Tehetségesnek találja, és Ilona ősszel beiratkozik a Színművészeti Akadémiára. Az akadémián elismerik, sikerei vannak, Beöthy László szerződteti az akkor nyíló Magyar Színházhoz, ahol hamarosan minden fő-

*Kosztolányi Dezsőné
férjével és fiával*

szerepet reá oszt. 1910 telén ismerkedik meg Kosztolányival, a Víg-színház bemutatóján. Következik egy gyötrelmes, szakításokkal és kibékülésekkel tarkított időszak, Ilona vidéki színházhoz menekülne, amikor Kosztolányi feleségül kéri. 1913. május 8-án házasodnak össze. Ilona életébe ez nem hoz felhőtlen boldogságot, mint naplójában írja : „Attól tartok, hogy nem csak szerelemből, de kicsit szánalomból is vett feleségül”. Kapcsolatukat pajtáskodó játékoság jellemzi, amit megerősít külsejük szinte testvéri hasonlósága is, amit Ilona „az idegrendszer hasonlóságának” tulajdonít. Lassan nélkülözhetetlenné válnak egymás számára, egyfolytában dolgoznak, saját Kosztolányi-életrajzának szavai szerint: „bámultam, mint valami szünni nem akaró csodát mint az igazi embert, aki elegáns, bölcs, de más-kor játékos gyerek. Percenként másképp éreztem magam mellette. Hol kényeztető anyja voltam, hol alázatos gyermeke, hol meg aggódó felesége.” Egy ideig még szavalt, fellépett itt-ott, de Kosztolányi mellett lényegében felhagyott a színjátszással. Ugyanakkor, bizonyára férje hatására is, egyre több köze lett az íráshoz. 1930 körül kezd publikálni, először

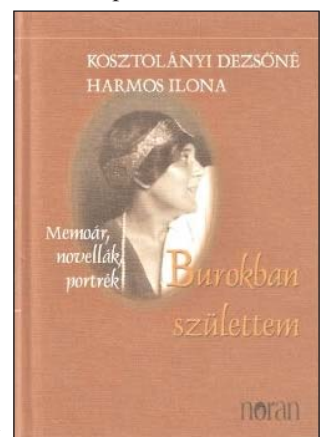
riportokat, majd novellákat, melyek többek között a *Nyugat*, a *Szép Szó*, a *Pesti Napló*, a *Pesti Hírlap*, a *Pester Lloyd* és a *Haladás* hasábjain jelentek meg. Sokat fordított is férjével együtt: német, francia, angol prózát, színdarabokat. Legismertebb munkái kétségtelenül a Kosztolányiról és Karinthy Frigyesről írott életrajzok.

A *Burokban születtem* című kötet az azonos című önéletrajzot, két esszéjét, novellái egy részét és író- tudós-, színész- és írófeleség kortársairól írott rövid karcolatait tartalmazza. Ez utóbbiak a legkíméletlenebbek. Érződik bennük a szoros, mindennapos kapcsolat, az azonos szociometriai háló, a *Nyugat*-feleségek közössége. Ezen belül, a szerző mintha idegenként szemlélné őket, mégis nyilván szerepet játszott benne a rivalizálás pszichológiai motívuma is, ami legélesebben a Babitsné Török Sophie esetében tematizálódik.

Színészportréiban felvonul a kor összes jelentős színészfig-

*Kosztolányi Dezsőné
idős korában*

urája. Az író- és tudósarcépek is személyes, nagyon konkrét élményeken alapulnak, a felidézett személyiségek egyszersmind azt az intellektuális miliót is kirajzolják, amelyben Kosztolányival együtt mozgott és azokat az eszméket, amelyekre fogékony volt.

Ez az „emlékirat” több szempontból is izgalmas dokumentum. Társadalomrajzként is felfoghatjuk, hiszen a szöveg mozaikokat villant fel egy huszadik század eleji, jómódú, bár már a deklasszálódás jeleit is mutató fővárosi zsidó polgárcsalád mindennapjaiból, és a szerző érzékletes megfigyelései nyomán a társadalom más rétegeiről is. A társadalmi viszonyokra, megkülönböztetésekre való reflektálás visszatérő motívumai a szövegben a zsidósághoz fűződő megjegyzések, érzések. Ilona különböző helyzetekben az antiszemitizmus egyértelmű jeleit tapasztalja. A kikeresztelkedés gondolata többször felmerül a közönyösségig apolitikus apjában is. Ilona zsidósága nem vallási vagy identitásbeli kérdés, hanem az üldözöttség emblémája. Feltehetőleg férje, Kosztolányi Dezső hatására, 1914-ben, még fia születése előtt kikeresztelkedett, papírjai nagy része tehát „rendben van”. Védelmet nyújt számára Kosztolányi neve is, legalábbis egy ideig. A nyilas időkben ez már nem sokat számított. Ide kívánczik egy cikk, amit Balassa Erik 1945-ben *Mi történt Kosztolányi házával, fiával, feleségével?* címmel írt egy újságban. Íme a cikk: „A múlt év november 28-án bejelentés érkezett dr. Kiszely Alajoshoz, a nyilas párt jogügyi osztályának vezetőjéhez. A levélíró közölte, hogy 1944. november 21-én este kilenc óra tájban öt nyilas karszalagos férfi tört be egy rendőr kíséretében Kosztolányi Dezső özvegyének kis budai lakásába... Durván rátámadtak a költő özvegyére, majd elszedték Kosztolányiék iratait, pénzét, ékszereit, óráit és a családi címeres pecsétgyűrűt, végül a szerencsétlen asszonyt és fiát, Ádámot elvitték a hírhedt óbudai Téglagyárba.

A Téglagyárban nem láttak okot Kosztolányiék fogva tartására, és az özvegyet is, fiát is elbocsátották. A nyilasok azonban ebbe nem nyugodtak bele. Harmadnap Kosztolányinét ismét letartóztatták.

Előbb a Mészáros utcai nyilasházba kísérték, ahol elvették megmaradt néhány pengőjét és legdrágább emléket: jegygyűrűjét. A nyilasházból megint a Téglagyárba került, de ott nem fogadták be. A nyilasok még egy-két hellyel megpróbálkoztak, amikor azonban látták, hogy többet harácsolni már úgysem tudnak Kosztolányiékától, a Margit híd budai hídfőjénél durva szitkok és fenyegetések közepette az asszonyt kilökték az autóból.”

Naplóregényéből kitűnik, hogy mai fejjel, micsoda nehezen elképzelhető viszontagságokon ment keresztül fiával együtt, a Balaton mellett töltött nyártól a pesti bújkálásokon, razziákon, téglagyári kitérőkön át egy Sándor utcai villa első emeletén berendezett búvóhelyig, ahol végül sokadmagukkal átveszelik a nyilasuralmat és az ostromot. És még egy fejezet a háború végén: miután túléltek a zsidóüldözés és a háború életveszélyeit, Ádámot végül orosz katonák viszik el munkára Pest környékére, s anyja elképesztő kálváriát bejárva, vonat-tetőn, ütközőn, teherkocsin, gyalogosan, eget-földet megmozgatva keresi. Ezt hatvanévesen csak olyan ember képes fizikailag és lelkileg végigcsinálni, aki otthonosan mozog az életnek az intézkedő, gondoskodó, ügyeket, kötelességeket, feladatokat számon tartó és elsimító, közvetítő szerepeiben.

A *Tüzes cipőben* című, háborús emlékirata először 1948-

ban jelent meg a Káldor könyvkiadónál, amiben az éppen csak emlékké vált eseményeket idézi és dolgozza fel: az 1944. március 15-ével induló – Magyarország szempontjából legtragikusabb – háborús és szubjektív történetét. Az a fajta személyesség, amely a *Kosztolányi-életrajzot* és a *Burokban születtemet* is jellemzi, ezt a kötetet is áthatja. Ez nem egyszerűen abban nyilvánul meg, ahogyan saját magáról beszél, hanem abban is, ahogyan a környezetéhez viszonyul. Önmagát szinte mindig a környezetével való kapcsolatában – közvetlen emberi kapcsolatokban, illetve elkerülhetetlenül a társadalmi-politikai viszonyok tükrében – ábrázolja. A könyv másik főszereplője a hozzá legközelebb álló személy, akivel kölcsönös egymásraultaltságban rendezkednek be a túlélésre. Az elemien szoros anya-fiú kapcsolat egyfelől Ilona gondoskodása, másfelől Kosztolányi Ádám zárt, önmagát ellátni képtelen, kissé infantilis világa határozza meg. Szegény Ilona minden elvégezhető feladatot tökéletesen ellát körülötte, még akkor is, ha ez már sokszor terhes számára, valószínűleg ekkor írhatta le, hogy „egész életem cipekedés s mostmár másodszer a háború, a háborún túl a többi, évek, évtizedek óta.” „Mily bölcs az én fiam, aki idegessége mögé búvik ezek elől a pokolian terhes kötelességek elől, én pedig folyton beleesem az elintézésék örvényébe.” Tegyük hozzá az otthonuk elvesztése fölött érzett traumát, az értékei szinte teljes megsemmisülését, ahogy élete vége felé gyakorlatilag teljesen új fajta életet kellett kezdenie, amiben bizony nem mondhatni, hogy nagy segítségére lettek volna a pozícióba került régi ismerősök. A könyvkiadók, az írók, akik segíthetnek volna, valami fajta cinikus, alapjában teljesen félreemagyarázó stílusban viszonyultak hozzá, írói ambícióit úgy értelmezve, mintha a férje emlékéből akarna megélni és akarná fenntartani a fiát is, holott ő valóban író volt, éppen csak erre túl későn jöttek rá az arra hivatottak. Jellemző az Illés Endre feljegyzése, aki lekicsinylően éppen csak azt nem mondja ki rá, hogy „szegény vén bolond”, amikor hozzá fordul segítségért. Legkevésbé sem akarnám ezzel csorbítani Illés Endrének sem írói, sem emberi érdemeit, sőt, akár kedvenc íróim közé sorolhatnám. Éppen csak lélektani megközelítésben próbálom érzékeltetni, amikor egy saját tehetségében biztos idős nő, - akinek nem csak a maga, hanem felnőtt fia eltartásáról is gondoskodnia kell egy olyan társadalomban, ahol akkoriban egy rövid ideig még Kosztolányi is dekadens írónak lett kikiáltva, - feltehetően végső kétségbeeséssel, de a régi, megbecsült ember reménykedésével fordul egy hozzá képest fiatal, az akkori író társadalomban előkelő helyet elfoglaló úriemberhez, és megalázó elutasításban van része. Nem állhatom meg, hogy ne idézzem az Illés Endre 1945. július 11-i feljegyzését: „Kosztolányiné. Heves, sírógörcsös jelenet – a világra, az emberekre, az életre, a múltra, a jövőre panaszkodik. Egyedül van, nincs pénze, Ádámnak nem tud állást szerezni. Végül titkot súg: - Darabot írok. Nem volna szabad megmondanom a témáját... de nagyon kívánok már beszélni róla! Előrehajlik, úgy mondja, mintha bünt követne el: - Egy anyagilkosságot akarok megírni. Tétován fehér, kócos hajához kap, kissé eszelős. – Nagyon nehéz téma, tudom...(…) Nézem ezt a megöregedett, erőszakos, gyöttrő és eszelős nőt – milyen remekül illik a téma hozzá is (...) Milyen remek, Kosztolányinéhoz illő téma: anyagilkosság”.

Nos, eszelősnek tűnhet egy ember a lelkileg-anyagilag-társadalmilag nem sérültek világában, de ha mélyebben bele-

gondol az ember, Kosztolányiné 1945-ben már 60 évesen, létminimum alá kerülve is nagyon fárasztó és lélekölő küzdelmet folytat a maga és felnőtt, de önmaga fenntartására képtelen fia életéért. Saját – vitathatatlanul tehetséges – képességeit érzi reménytelenül földbe döngölnék a rá gúnyosan tekintő, nála sokkal fiatalabb írók, kiadók közömbössége miatt, akik csak a férje emlékét, tekintélyét meglovagoló erőszakos öregasszonyt látják benne.

Nem nehéz elképzelni egy, a nemrég még viszonylagos jó-módban és megbecsült státuszban élő, elismert író-feleség, közvetlenül háború utáni teljesen leszegényedett, mindenét elveszített idős asszony lelkiállapotát, aki kétségbeesetten kapkod fűhöz-fához a maga és fia életben maradásának biztosításáért – és aki mindenhol csak elutasítást kap. Sem sírógörcsöt, sem „eszelősséget” sem a feltételezett erőszakosságot nem lehet kizárni, az addigra már oly sok megpróbáltatáson keresztül ment író nő viselkedésében. Mindennek megértéséhez nem kell túl sok lélektani tudomány.

A *Tüzes cipőben*-t nem elsősorban irodalmi eredetisége teszi érdekessé, hiszen olyan események hiteles és átélhető személyes dokumentuma, amelyeket nehéz felidézni és lehetetlen elfojtani.

Az MTA Könyvtár Kézirattárában őrzött Kosztolányi-hagyatékából – Borgos Anna kutatásai nyomán – tehát, a halála után csaknem negyven évvel született újjá a könyveladási listák előkelő helyeit elfoglaló, életében íróként kevésbé ismert és elismert író nő. Még akkor is, ha ő maga az írófeleség-szerephez egyértelműen az alárendeltséget kapcsolja és íróözvegyként is eltéphetetlenül kötődik a már hiánnyá vált egykori férjéhez. Szövegeinek nagy része Kosztolányi hiánya miatt született, ami a pszichológia szempontrendszer felől megközelítve, számomra teljesen érthető dolog.

Írásaira visszatérve, neki köszönhetően - a családi életről, szokásokról szóló feljegyzésekből – jobban megismerjük magát Kosztolányit is, megismerhetjük munkamódszerét, versei és regényei keletkezésének körülményeit, fogadtatását. Mert

az ember nem csak a nagy horderejű irodalmi kérdések iránt érdeklődik, hanem esetenként maga az író hétköznapjaira is kíváncsi, nem kis dolog betekintést nyerni a személyes élet titkos történeteinek reflektorfényével bevilágító kulisszatitkaiba. Nem utolsó sorban említem Harnos Ilona Karinthy-ról szóló kötetét, ami tulajdonképpen szenvedélyes hangú, szubjektív életrajz és a mindenki által csodált zseni minden napjaiba vezeti be az olvasót. Kosztolányi és Karinthy barátsága már olyannyira legendássá vált, hogy tájékozatlanabbak gyakran összecserélték ketjük nevét és még ma is többnyire együtt emlegetik őket – közli velünk az író nő.

Kosztolányi Dezsőné Harnos Ilona a háború után csak szórványosan publikált, rádiós szerepléseket vállalt és meglehetősen lefoglalhatta, sőt kimeríthette a maga lábán megállni élete végéig nehezen tudó fia életkörülményeiről való gondoskodás. 1967-ben, nyolcvankét éves korában halt meg. Hamvai – férjével és fiával együtt – a Kerepesi temetőben találtak örök nyugalomra.

Gazdag nyelvű, árnyalt stílusú, érett művészre való írásai igazi csemegék, eddig mégis elkerülte a szakemberek és a közönség figyelmét. A *Nyugat* füstös, kávéházi bohém-ságára, a rongyoskiflik és feketék mellett született mesterművekre számtalan könyv emlékezik. De aki a színpalak mögül kívánja meglesni e baljós előjelekkel terhes polgári világot, Harnos Ilona könyvei nélkül nem alkothat teljes képet róla.

Összeállította: *B. Osvát Ágnes*

Kosztolányi-síremlék

Kosztolányi Dezsőné Harnos Ilona

Részletek a TÜZES CIPŐBEN című regényből

Karácsony

Délután kisétálunk fiammal a Múzeum körútra. Heddát akarom meglátogatni, nem messze lakik. Árpádsávós, fegyveres fiatal jön szemközt velünk egy civilruhással, figyelnek, nézegetnek bennünket, megállítanak.

– Igazolják magukat.

Meghül bennem a vér. Nem merek a fiamra tekinteni. Minden iratunkat elvitték, csak őneki van egy alkalmatlansági bizonyítványa, megszerezte a másolatot a Városházán. Szerencsére megelégszenek vele.

– És maga? – fordul most felém. Semmi, de semmi sincs nálam.

– A fiam...- dadogom – a fiam...

– A fia? – kérdezi gyanakodva, pár pillanatig gondolkozik, de aztán hagyja, hogy menjünk.

Mellékcútkákon lopakodunk vissza a házba.

Karácsonyfánk is van, a nagy hallban fölállítva, italokat is

szereztünk, Ilonka nagyobbik fia, az ötéves Zolika már megkapta a játékokat, puskát, ágyút, tankot, persze, s vad ordítással lődözgeti az ellenséget.

Feltelefonozom anyikáékat a rózsadombi villában, hogy boldog ünnepeket kívánjak, sógorom jön a telefonhoz.

– Itt vannak az oroszok – mondja nyugodt tárgyilagossággal. Orvos, és megszokta, hogy a diagnózis nem mindig kedvező, s olykor a vég elkerülhetetlen. – Itt a villában még németek vannak, de már a kert végében látjuk az oroszokat. Reggel – ha élünk – valamennyien lemegyünk a Pasarétre, azt már elfoglalták. Jenőnek vannak ott barátai. Máshova nem mehetünk, körül vagyunk véve oroszokkal. Jenő kitűzte a fehér zászlót, de a németek levették és agyon akartak löni bennünket, most azonban már ők mondják, hogy mennünk kell. Anyikáékat Jenő levitte kocsin hozzád, a villába, ott van minden holmijuk, nem akarják elhagyni. Megjött Évi is és Matyi. Matyinak parancsra nyugat felé kellett volna mennie, de az út már nem szabad, itt

rekedtek. Nem gondoltuk, hogy ilyen karácsonyunk lesz. Szervusz, Ilona, minden jót.

Később hatalmas, megrakott teherautó jön be a grófi palota udvarába, német katonákkal, vannak vagy hatan, egy német katonaruhás, tizenhárom éves szlovák kisfiú is van velük, bomba-árva, magukkal hozták, meg két fiatal nő, egyik színmagyar, egy szót se tud németül. Ide szállásolják be őket, holott a második és harmadik emeleten kétszer annyi a hely és tizednyi lakó sincs. Pálinkát hoznak demijonnal, isznak-isznak, kínálnak bennünket is, de sehogysz tudnak felvidulni. Hallgatnak, mint a csuka. A mi lakóink közül mindössze ketten sündörögnek körülöttünk, nagy reménykedéssel, nagy aggodalommal a bekövetkezendők miatt. Egy idősebb lány meg egy csinos fiatal, japánbarack-arcú, szőke.

Éjjel kezdődik az ostrom. Bombák zuhognak, lángok gyuladnak, a raták gépfegyvertüzének foszforcsíkjai világítanak. A földig érő ablakok tárva-nyitva a hideg éjszakában, valamennyien a hallba húzódunk. Kíváncsiskodom, bekukkantok az egyik nagyterembe, az ablakban a szlovák fiú áll, s hangtalanul, de egész testével szinte hurrázva integet a fejünk fölött keringő bombázó, gépfegyverező rakéták felé, két karját a magasba lendítgetve, leguggolva, majd újból felemelkedve, szinte boldogan. Arra kell gondolnom, hogy ez a gyerek jeleket ad az oroszoknak.

Reggel a németek elvonulnak a szajréval, a roskadásig rakott teherautón még varrógép is van. Nem sok hasznát fogják venni. A városból már ki nem juthatnak. Ez a vég kezdete. Olyanféle érzés ez, mint amikor nagy, lázas influenza közben az eldugult orrból megindul a nátha, még nem jó de nagy megkönnyebbülés.

Eddig még be se voltunk itt jelentve. Újabb rendelet jött, a lakók nevét ki kell függeszteni a lakás ajtaján. Nagyon értelmes, kellemes házmesternénk van, finom, pikáns orra, de egész arcszíne, még a termete is dadusra emlékeztet. Egy hónapja, hogy itt vagyunk, s csak most érdeklődik először kilétünk felől. Félve töltjük ki a bejelentőlapokat. Fejünk felől még nem múlt el a veszély.

...Kenyeret dagasztottam, többen itt a lakásban. Erzsikék is, az ügyvédék, Eszti, a kecskeméti nő. Lavórba tiszta ruhát teszek, abban viszem a pékhez. Hatan megyünk libasorban, a házfalak mentén, valóságos expedíció. Aknák csattognak, egyik ház kapualjából a másikba futunk, majd a következőbe és így tovább. A pék a Bástya utcában alig ötpercnnyire van, de legalább félórába telik, míg odaérünk. A Kecskeméti utca sarkán magyar katona fekszik holtan, egy bolt törött üveglakka mögött két döglött ló hullája körül emberek feketéllenek, késekkel vagdossák a részeket. A pékség melletti ház már romokban, a kenyérért felelősséget nem vállalnak. Lehet, hogy megkapjuk, lehet, hogy nem. Semmi egyébünk nincs, mint kis krumplink, babunk, és jam, ágyam alatt sorakoznak az üres és tele james üvegek. Minden pénzemért amit kaptam, azt vettem. – Ha vissza fogok emlékezni ezekre az időkre – mondja a kecskeméti nő -, úgy fogom magam előtt látni, amint a fia a jamet kanalazza.

Erzsikék is szűkösen vannak élelemmel, sógora, a menekült erdélyi bírónő, a két kisfiú édesapja, kéziórlón órák hosszát őrli a magukkal hozott gabonát, kukoricát, hogy le-

gyen kenyerük, a lányoknak sincs sok ennivalójuk. Grétimek ügyszólván semmi. Erzsike ad neki a magáéból. Kolbászuk, húsup, szalonnájuk van bőven az ügyvédéknek, s a sápadt, sóhajto asszony is nagy darab libamáját szed ki, zsírral teli üvegekből. Ödön bácsi, a szóviccgyártó, süket újságíró a félmeleti főúri konyhán kap egyszer napjában enni. Innen olykor friss pörkölt kávé illata csiklandozza az orromat.

...A hat kenyérből csak négyet kaptunk meg, kettő elsikkadt, s a lavór is, amelyikben a dagasztott kenyéértésztát vittem. Most ezt a négyet elosztjuk hatféle.

...Gréti eltűnt. Néhány nap múlva előkerül, csaknem félholt, egész testében reszket, piszkos, tetvek másznak a ruháján. Kimosdatjuk, ágyba fektetjük: nem beszél, csak szemlelőhünyva annyit, hogy mit látott, mit látott, borzasztó amit látott. Alighanem a gettó környékén járhatott, vagy egy védett házban. Hatalmas bombázás volt, az utcai termék ablakai mind betörték, a padló tele faltörmelékkel. A hallban alszunk, már tudniillik azok, akik nem vitették le az ágyukat a pincébe, vagyunk egynéhányan, köztük a volt apáca is, pedantériából, nehogy meggyűrdjék az ágyneműje, fiam se megy le, elsősorban akkor nem, amikor bombák hullanak, aknák csattognak. Ha ő valamit elhatároz, attól nem lehet eltéríteni. Senki se tud olyan erősen nem akarni valamit, mint az ilyen gyenge akaratú. Ha a fiam nem megy le, én se megyek. Nem hinném, hogy magam tovább kívánnék élni, ha neki baja esnék.

Cseréltem jammel, mazsolával zsírt, lisztet, krumplim, babom még van valamennyi, főzök, rendszerint olyankor van a legnagyobb csattogás, a fal mellé húzódunk Eszttel, ő a kisgyerekek és Ilonka részére készít ennivalót, a percnként elromló villanyfőzőn felváltva kotyvasztunk. Erzsike, András, a lányok, Ödön bácsi, az ügyvédék mind-mind leköltöztek a pincébe. Ilonka hetedik hónapjában van, ő soha föl se jön, csak ott érzi magát biztonságban, neki most az a magzat parancsolja ezt, amelyik meg akar születni. Én öt percig se tudok lent maradni, fojtogat a levegőhiány. A légóparancsnok Zsófi, ki-ki akkor megy le, amikor akar.

Az előkelőségek amúgy is teljesen elkülönültek, s személyzetüknek is külön óvóhelyet rendeztek be. Itt fenn marad a sápadt arcú nő, komor férjével, nyurga fiával, s a „cselede lány” is, a bájos, tizenkét esztendő, de korához mérten rendkívül fejlett értelmű és öntudatos „menekült unokahúgával” (később tudom meg, hogy balettnövendék, s úgy rémlik, még sokra fogja vinni). A fiú és a kislány egyre egymást keresi és meg is találja. Ez itt az egyetlen ilyenféle kapcsolat az egész-egész nagy házban. Egyébként az életnek ez az oldala mintha teljesen megszűnt volna, fel se bukkan, holott van itt egynéhány varázslatos fiatal nő. Erzsike két húga, Rózsi és a Diána szépségű pilótalány. Eszti, a japánbarackbőrű Margit, ő is repülőnek készül, a szende Klári, a légósisakjában amazonszerű Zsófi, sőt még Gréti is s a gömbölyű, mélyített hangú, fiús Zsuzsa. Fiatalemberek is jönnek olykor-olykor, egyik-másik itt tölt néhány napot, éjszakát, katonatisztek, pilóták, de szerelemről egyetlen szó, talán még egyetlen öntudatlan mozdulat se esik. Mélyen el van az most ásva, az életosztón, az evés s a bekövetkező háborús eshetőségek gondjai alá. De megszűnt a munka is. András kezébe se veszi a vésőt, senki nem olvas, nem tanul,

nem is tanít, nem zongorázik és nem énekel. Iván sakkozik Zolival, Erzsike sógorával, az Erdélyből menekült bíróval, s olykor Ödön bácsit ugratja. Vidámabb, mint a Balaton mellett volt, olykor még a lányokkal is mókázik, a fokozódó támadásokkal együtt, fokozódó – talán beteges – öröm-izgalom fűti, valósággal együtt csattog, együtt döng a harci viharral, mintha ahhoz tartozna, annak részese volna. Talán azért is nem akar óvóhelyre menni, hogy ezzel is jelezze állásfoglalását.

A pattanásos arcbrű Erika – ő valahonnan a Délvidékről rekedt itt – folyton-folyvást térdepel, imádkozik, mosdani nem akar és enni sem, alig lehet belediktálni valami ételt, s parancsnoki szóval kell mosdásra kényszeríteni, nehogy megtetvesedjék. Az emberiség bűnéért akar ő vezekelni, mert – mint mondja - Isten bűneinkért küldte ránk a háború borzalmaival. Sír és imádkozik.

A várakozás izalmában élünk. Testvérem sorsa aggaszt, de igyekszem elterelni magamtól a rájuk való gondolatot. Szükségem van minden idegerőmre. Vilmácskával még beszéltem telefonon karácsony délutánján. Tusák Mihályné? – kérdeztem. Akkor még megvolt. Most arrafelé folynak a legnagyobb harcok – hozzák a híreket -, a Lágymányoson. A hidakat felrobbantották a németek. Az irtózatos detonációtól a hall ablakai is mind betörték, beljebb húzódtunk, egy kis udvari szobába. A Kálvin téren, Múzeum körúton egymás után három nagy bérház is kigyulladt, éjjel-nappal lángolnak, parázslanak az ablakok nyílásain keresztül, romboló, gyermekes lényrészünk játékos öröme. A ház két hölgye, a japánbarackképű s az idősebb boldogan újságolja, hogy jön a német felmentő sereg.

Az ötéves Zoltika elébem áll, rámveti nagy, sugárzó szemét és komolykodva mondja:

- Tudja, én ezt már nem bírom idegekkel.

Ő az egyetlen, aki szóba foglalja, amit valamennyien érünk.

A múzeum tetejéről egyre sűrűbben szól a rekedthangú „tepsi”, a légelhárító ágyú, a raták igyekeznek eltalálni. Azután egyszerre el is hallgat.

Menni-menni

Buda felszabadult, de hidak nincsenek, s idáig még oly erős volt a Duna sodra, hogy nem lett volna tanácsos csónakon átkelni, tegnapelőtt is felfordult egy csónak minden utasa a vízbe fulladt.

Tegnap mégis átmentem. Újpestit kellett legyalogolni, onnan vitt át a csónakos 50 pengőért, de akadtak, akik kétszázat is kínáltak, csak hogy előbb átjuthassanak. Százával ácsorognak a két parton az átkelni akarók. Korán reggel indultam, de csak délután kettőre ülhettem csónakba. Óbudán kötött ki a csónak, onnan kellett a Krisztinába gyalogolnom, a házunkhoz. Dobogott a szívem. Mit fogok látni?

A ház elpusztult. Hasa kidülledt, mint a felpuffadt haldoklónak, fejét kilyukasztotta egy bomba, bordáit szilánkok, aknák törték össze, ablakfogai mind kiverve, ínye is összeszűzódott, s roncsolt kapuszáját nem is találom. Bemászok a romhalmazon keresztül, néhány nagy darab, többé-kevésbé sérült bútor még megvan, a pianinó sértetlenül, két orosz katona ütögeti a billentyűket, mosolyognak, azután elmen-

nek. Az uram íróasztalának egyik fiókja hiányzik, kézirat-szekrényének az oldala. A fal mellett a könyvespolcokon ott sorakoznak a könyvek, csaknem teljes számban. Az egyetlen, ami senkinek se kellett. A képeket csaknem mind elvitték. Szakértő tehette, néhány névtelen és gyengébb művész képét ott hagyta, s a sérülteket is. Levelek, fényképek, kéziratok összevissza áradata a ferdén lesüllyedt padlókon. Annyi erőm nincs, hogy lehajoljak, s fölvegyek belőlük akár egyet is. A szemközti ház, amelyikben a „báróné” lakott, teljesen romokban hever. Ott kapta derékba a bomba, azon a helyen, amelyik a mi számunkra volt kijelölve óvóhelyül, az a rész teljesen elpusztult, a belső óvóhely romjai alól még ki tudtak mászni a ottlétők. Ha mi benn vagyunk, menthetetlenül végünk, de jövet láttam, hogy a Vitéz utca 2-es számú ház is tökéletesen elpusztult, valaki említette az úton, hogy állítólag felrobbantották a németek, minden lakója ott fekszik, talán darabokra szaggatva, a romok alatt. A ház, ahol Gulácsy Irén lakott, a ház, ahová bennünket is vártak. Élünk. De a fiam, a fiam vajon él-e? Semmit nem tudok róla.

A házunk elpusztult, semmink se maradt. Azelőtt, ha egy vázánk eltört, jobban felizgatott, mint most ez a felismerés. Amikor jöttem, még hevesen vert a szívem, most tökéletesen nyugodt vagyok, a bizonyosság nyugodttá tett. Anyósom mondta, miután a fia meghalt: „Legalább most már nem kell félnem.” Eszembe jut, hogy a lépcsőházban ötkilós homokzacskóba lisztet rejtettem, a többi homokzacskó közé. Megvan. Nagy kincs. Hátizsákomba emelem, s megyek keresni anyikáékat. Kittyék háza is tökéletesen rommá lett, de a romok alatt a pincében még vannak néhányan. Megtudom, anyikáék kinn vannak a Pasaréten, sógorommal és Icaékkal együtt. Meghagyták, hol keressem őket. Kigyalogolok. Már sötétedik, vissza ma nem jutok. Most újra végigélem itt mindazt, amit a felszabadulás napján odaát Pesten. Élő, emberi csontvázak, hullák és hullaszag, s az enyhülő időben zöld döglegyek. Sógorom olyan sovány, hogy elsírom magam, amikor meglátom, anyósom annyira csöndes, annyira szóvalan, hogy bár amikor együtt voltam vele némelykor, rendkívül idegesített a beszéde, sokszor ismételt tanácsai, kifogásai, most mégis szívemig fáj ez a nagy hallgatás. Mariska s a kislányok egész nap vizet hordanak, ingyen levesért állnak sort. Sógoromat két beteghez hívták, egyik helyen kapott két szivart, másikon öt kockacukrot, orvosi tiszteletdíjként. Vissza akarnak menni otthonukba. Matyi, Évi már útnak is indultak gyalogosan. Anyika közli velem, hogy megmentett számomra tizenkét aranyszélű pezsgőspoharat, magával vitte – minden vészen keresztül megőrizte. Tényerembe rejtem az arcom. Oh, a babaház! Oh, a vidék! Oh, a művészet, a szépség diadala! Nyilas banditák, gettó, a bátyám pusztulása s a nővéremé... oly sokaké... fölrobbantott hidak, elégett, romba dőlt otthonok... szegénységünk... tönkrement házunk, a fiam eltűnése, s a minden veszélyen át őrzött tizenkét aranyszélű pezsgőspohár... Roppantul tetszetek ezek a poharak anyikának, szívesen neki is adnám, de hazavinni már csakugyan bajosan fog sikerülni, ámbár ki tudná megmondani...

Eredeti kiadás: Budapest, Káldor György Könyvkiadó vállalat, 1948.

„Ki azt vállalta, hogy egész legyen,/ együtt van abban minden küzdelem./
Ki új világot alkotott magának,/ vállalta minden kínját e világnak.” (Székely János: A tó)

Székely János emlékezete (1927–1992)

Malom

Elnézem: kint a sarki lámpa
A korpás éjszakát szítálja,
Amelybe csillagfény vegyül.
S a finom, sárga liszt a járda
Kövén kerek kupacba gyűl.

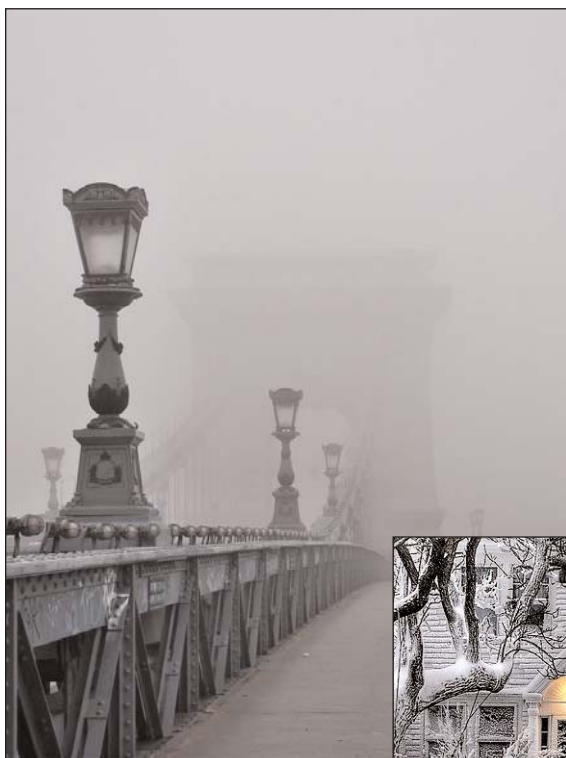
A hold, az óriás malomkő
Villódzó örletet terít
Palánkra, fára és bokorra,
Sőt asztalomra is beszórja
Jeges, iszamlós fényeit.

Mi zúg? Mi hajtja azt a malmot?
Ahonnét az a liszt pereg?
Mintha valóban víz ömölnék,
Úgy zengenek a levegőég
Nagy folyamai, a szelek.

Barátaim, figyeljetek csak,
Hogy jár és kattog fent az ég.
Hadd szóljon nyíltan már az ének:
Úgy állok itt, minthogyha tényleg
Egy nagy malomban állanék.

A mindenség malmában állok,
Hol végtelen időkön át
Zúg, zümmög és zenél az örlés:
Teremti-őrli az időt, és
Teremti-őrli önmagát.

Itt állunk mind. Sorsunkra várunk,
Csillagpor hinti szép fejünk.
Itt állunk sokszoros magányban,
Parányok, mígnem mindahányan
Lehullunk és megörletünk

Kétely

Van értelme a képtelen malomnak,
Mely körülöttünk kattog konokul?
Van értelme a fának és a lombnak,
Hogy újra s újra virágba borul?

Van értelme az eleven csírának,
Mely átvonul a nemzedékeken?
S hogy értelemmel próbáljuk lemérni
Az esztelent – van abban értelem?

Van értelme loholni, futni annak,
Kik körbe hajszol egy komisz varázs?
Van értelme leírni azt a verset,
Melyet nem olvas soha senki más?

Mikulás-mese

Késő este volt már. Miklós püspök megállt az utolsó ház előtt, ahol egy kisfiú lakott, akinek még ajándékot akart vinni. Elbocsátotta a rénszarvast:

– Most már több helyre nem megyek. Menj, rénszarvas, pihenj le és aludj!

A rénszarvas elment, elhúzta a szánt, Miklós püspök pedig fogta a zsákot, teli ajándékkal, és elindult a lépcsőházban fölfelé.

A harmadik emeletre ment. Ott lakott egy Zoli nevű fiú, őt akarta meglátogatni. Ment a körfolyosón, és látta, hogy Zoli ablaka még világos. Benézett, ott volt a cipő az ablakban. Gondolta, óvatosan belecúsztatja az ajándékot. De mielőtt betette volna, azt látta, hogy ennek a Zoli gyereknek potyognak a könnyei, itatja az egereket, sír.

Miért szomorú ez a Zoli? Igazán elkezdte érdekelni. Miklós püspök körmével megkocogtatta az ablakot, és csendesen odaszólt a fiúnak:

– Mi van veled, miért sírsz?

Erre a kisfiú nagyon megijedt, halkan felkiáltott:

– Jaj, jaj, Miklós püspök, ne adj nekem virgácsot!

– Miért adnék neked virgácsot? – kérdezte csodálkozva

Miklós püspök. - Nézd csak, itt van a tele csomag szalancukorral, dióval meg mandulával, narancssal, nincs benne virgács!

– De igen, igen! - bizonygatta Zoli. – Engem a mamám ma megfenyegetett, hogy én olyan rossz voltam, hogy csak virgácsot kapok.

– De hát mi történt? - kérdezte Miklós püspök. A gyerek mesélni kezdett.

Az történt, hogy délelőtt szánkózni mentek a kistestvérel. Fölhúzták a szánkót a hegy tetejére, és azon veszekedtek, hogy ki kormányozzon. Aztán csúszni kezdtek a lejtőn. A testvére kormányzott, de Zoli is lerakta a lábát, hogy kanyarodjon a szánkó, és nekimentek egy fának. A testvére beverte a fejét, úgy, hogy kórházba kellett vinni, és most ott fekszik; szegény Zoli meg itatja az egereket a szobában.

Miklós püspök tanácstalan volt. Hogy lehetne megvigasztalni ezt a fiút?

Zoli pedig csak keservesen hajtogatta:

– Jaj, én nagyon rossz vagyok, nem érdelek mást, csak virgácsot! Ekkor Miklós püspöknek támadt egy ötlete.

– Gyere Zoli – mondta neki –, látogassuk meg a kistestvéredet! Elviszed neki a csomagot.

Zolinak fölragyogott az arca:

– Menjünk!

Kimászott az ablakon, és Miklós püspökkel kézen fogva elindultak.

– Merre van az a kórház? - kérdezte Miklós püspök. – A papámtól azt hallottam - felelte Zoli -, hogy három villamosmegállóra van innen.

– Akkor szálljunk villamosra!

Most kezdte bánni Miklós püspök, hogy elengedte a rénszarvast, mert vele gyorsabban odaértek volna, így pedig ott fagyoskodtak a villamosmegállóban. Aztán végre megjött a villamos, fölszálltak. Három megálló. Ott zötyögtek a villamoson Miklós püspök meg Zoli. Egyszer csak fölszállt egy ellenőr.

– Miklós püspök! - kérdezte Zoli – Van neked bérleted?

– Nincs – mondta Miklós püspök.

– Miklós püspök! – kérdezte Zoli– Van neked jegyed?

– Nincs - mondta Miklós püspök.

– Hát akkor mit tegyünk?

Jött az ellenőr.– Jegyeket, bérleteket kérem felmutatni! - mondta hangosan, és odaért Miklós püspök elé.

Miklós püspök pedig végző tanácsalanságában előhúzott a zsebéből egy szalancukrot, betette a lyukasztóba, és kilyukasztotta.

– Tessék! - odaadta az ellenőrnek.

Az ellenőr nagy szemeket meresztett. – Miklós püspök! Milyen ez a villamosjegy? Zselés vagy kókuszos, esetleg marcipános?

– Azt hiszem, marcipános – mondta szégyenkezve Miklós püspök. A kalauz mosolygott, és visszaadta a kilyukasztott szalancukrot: Jó utazást!

Na, ezután már leszálltak, és tényleg ott is volt a kórház. Elindultak a kapu felé, és egyszer csak megláttak egy táblát:

**14 ÉV ALATTI GYEREKEK
A KÓRHÁZ BETEGEIT NEM
LÁTOGATHATJÁK!**

– Hány éves vagy? – kérdezte Miklós püspök Zolitól.

– Én bizony csak kilenc – mondta Zoli.

– Mit tegyünk, mit tegyünk? – törték a fejüket.

A kórház előtt ott sötétlett egy bokor. Miklós püspöknek eszébe jutott valami. Kiöntötte a bokor tövébe a zsákjából az ajándékokat, és azt mondta Zolinak:

– Mássz be gyorsan!

Zoli bemászott a zsákba, Miklós püspök a vállára vette. Nehéz volt, nyomta a vállát a zsák, de bement. Bent volt a kórház előterében, ahol a portás megszólította:

– Miklós püspök! Mit keres kend itt a kórházban?

– Kedves portás úr – felelte Miklós püspök –, itt is vannak beteg gyerekek, meg kell látogatnom őket.

– Na, és az a fiú nem érzi magát kényelmetlenül a zsákban? – kérdezte a portás.

Miklós püspök ott pironkodott: - Lebuktam, lebuktam! - gondolta.

A portás folytatta: - Azt hiszi, kegyelmed, hogy én nem látok keresztül az üvegajtón? Ott lapulnak a csomagok a bokor tövében, ott szállt be a fiú. Engedje ki nyugodtan, nagyon kényelmetlen lenne fölcipelni a lépcsőházban.

Úgyhogy Zoli kimászott a zsákból, és fölbaktattak. Ezután már minden egyszerűen ment. Megtalálták Zoli öccsét, Petit.

Ott feküdt az egyik ágyban, és be volt pólyálva a feje. Volt nagy meglepetés, amikor Zoli bement hozzá.

– Itt van Miklós püspök is, hoztunk neked csomagot!

Átadták neki az ajándékot. Petinek ragyogott az arca. Vidáman újságolta:

– A doktor bácsi azt mondta, hogy holnap már ki is jöhetek, mert nincsen komolyabb bajom.

Miklós püspök ekkor már nagyon fáradt volt, így hát elbúcsúztak Petitől és elindultak kifelé. A portás ott vigyázott a bokor mellett a csomagokra, nehogy valaki elvigye. Megköszönték neki a segítséget, otthagytak ajándékba egy narancsot és egy marék földimogyorót, majd visszatértek Zoliék lakásához.

A fiú megkönnyebbült sóhajjal aludt el, Miklós püspök pedig egymaga ballagott az éjszakában, s arra gondolt, hogy fog csodálkozni másnap a rénszarvas, amikor mindezt elmeséli neki.

B. Osvát Ágnes: *Mikulásvirág*

Elgondolkodva lépkedtem a ködben
amikor hirtelen feltűnt előttem.

Mosolygós kék szemével rámtekintett,
ráncos öreg kezével felém intett.

Azt akarta, hogy álljak, álljak már meg,
ám én siettem, mert sietnem kellett.

Ő ottmaradt, ajándékokkal telten
s nem értettem, hogy miért érdekeltem,
hát, otthagytam, mert – mondom-, siettem.

Talán az álmaimat kergettem
és féltem, szemem elől tűnnek a ködben,
s nem vettem észre, hogy ott áll előttem..

Annyit még láttam: könny csillant szemében,
majd tovább indult lassan, szépen,

puttonya mélyén virágcsok, álmok,
gyermeki vágyak, álomvirágok.

Othagytam, vagy ők hagytak el már engem,
nem tudom, ám mire hazaértem

otthon pirosan mosolygó csoda várt:
míg odavoltam, kinyílt a mikulásvirág.

Kellemes karácsonyi ünnepeket, valamint boldog újévet kíván és továbbra is szeretettel várja leveleiteket, javaslataitokat a szerkesztő néni, az alábbi címre:

B. OSVÁT ÁGNES

540.477 Marosvásárhely (Targu Mures),
str. Armoniei nr. 22 ap. 13, jud. Mures, Románia.

Telefon: 0040265/249918, 0040365/803670,
0040770/173128

E-mail: osvatagnes@gmail.com

Fenyő-menet

Karácsonykor minden fenyő
elindul

a nagy útra.

Gyalognak tömött sorban,

Nagy a kicsit húzza.

Szép ruháról álmodoznak,

díszről, gyertyafényről,

csilingelő csengettyűről,

gyermeknevetésről.

Kívánságlista

Karácsony csak egyszer van,
ezer ötlet agyamban!

Mit is kérjek ajándékba,

mit hozzon a kisangyalka?

Kérjek labdát, meleg kesztyűt,

búgócsigát vagy pörgettyűt?

Mégsem kérek más egyebet,

boldog, békés ünnepeket!

Békés, boldog ünnepeket és eredményekben gazdag új évet kívánunk minden kedves olvasónknak!

Ami eddig kimaradt az Átalvetőből

(a szilveszteri bódulathoz)

- ✓ Régen a férfinak meg kellett ölnie a sárkányt, hogy elvehesse a szüzet. Ma már nincsenek szüzek, és a sárkányt kell elvenni.
- ✓ Olyan szarul nézel ki, iszol te eleget?
- ✓ Felirat egy étterem férfi mosdójában: Kérem, ne dobja a csikket a WC-be! Ugyanazok a kezek szedik ki belőle, amelyek a vacsoráját készítik.
- ✓ Nincs nálam nagyobb rajongója a női nemnek, és ezt számlákkal tudom bizonyítani.
- ✓ Sosem gondoltam volna, hogy a bank egy vidám munkahely. Először csak kedvesen mosolyogtak, aztán amikor meghallották, mennyi hitelt szeretnék felvenni, kitért a röhögés.
- ✓ Szülinapomra kaptam egy légpárásítót és egy páratlanítót. Ugyanabba a szobába tettem őket, rendezték le egymás között.
- ✓ Azért hajtunk, hogy öregségünkre legyen miből visszaállítani az egészségünket, ami ebben ment tönkre.
- ✓ A róka és a holló meséje arról szól, hogy a húsevő róka és a rovarevő holló veszekszik egy tejterméken, amit mind a ketten utálnak.
- ✓ Amíg a körömlakk meg nem szárad, a nő gyakorlatilag védtelen.
- ✓ Ne aggódj folyton, hogy holnap vége lesz a világnak. Ausztráliában pl. már holnap van.
- ✓ Mondtam az orvosnak, hogy két helyen eltörtem a lábam. Erre azt mondta, hogy menjek el azokról a helyekről.
- ✓ Van egy pólóm, azt van ráírva nagy betűkkel: BALEK. Csak tudnám, mi került benne 34.700 Ft-ba!
- ✓ A régi lányok úgy tudtak főzni, mint az anyjuk. A maiak pedig úgy tudnak inni, mint az apjuk.
- ✓ A szépség belülről fakad. (Hasfelmetsző Jack)
- ✓ A világ legegészségesebb dolga az erdélyi bál. Minél több van belőle, annál tovább élünk.

Tisztelt olvasóink!

Emlékeztetül: Belföldi éves előfizetési díj 1.500 HUF.
Külföldre: Európában 10 EUR, tengeren túlra 20 USD
Belföldre előfizetni banki átutalással is lehet, a következő számlaszámon:

52400054-10030826 Orgovány és Vidéke Takarékszövetkezet
Külföldi olvasóink, amennyiben nem tudják közvetlenül eljuttatni valutában vagy a napi árfolyamon számított forintban a megjelölt összeget, legegyszerűbben a banki átutalást használhatják, a köv. címre:

Erdélyi Körök Országos Szövetsége 6070 Izsák, Kálvin tér 1.

Számlaszám: 52400054-10030826 Orgovány és Vidéke Takarékszövetkezet
IBAN: HU34 5240 0054 1003 0826
00000000 BIC/SWIFT: TAKBHUHB

Jelen lapszámunkhoz ismét sárga befizetése csekket mellékelünk. Akik már befizettek a 2013-as évre, kérjük, tekintsék ezt semmisnek, vagy adják tovább ismerőseiknek.

Emlékeztetünk rá, hogy adója 1%-nak felajánlásával is lapunkat támogatja!
Adószámunk: 19110114-1-03

Támogatóink listáját lapunk 19. oldalán közöljük.

ÁTALVETŐ ONLINE

Lapunk az interneten a következő címeken olvasható:

www.ekosz.hu, www.erdelyikor.hu és

az új lapszám megjelenésével cserélődik.